

Nogmaals de Kist van Oxford.

In 2001 verscheen van prof. dr. A. Van de Walle en dr. R. Heughebaert (en anderen, zonder opgave van hun specifiek aandeel) “De Chest of Courtrai. Een diplomatieke koffer anno 1302. Zijn techniek en geheim”, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 19 (2001), nr.2, blz. 1-72. In een persbericht daarover lezen we o.m.: “Er zijn bewijzen gevonden dat de koffer met een diplomatiek doel en inhoud naar Engeland werd verstuurd teneinde de alliantie van Vlaanderen met dit land te verstevigen. In dit meubel werd thans ontdekt dat er een ruime geheime bergruimte was ingebouwd voor een deel van de “berg van weelde” of krijgsschat gevonden door de overwinnaars na de slag te Kortrijk. Met deze diplomatieke zending hoopen de Vlamingen op de krachtige tussenkost van een belangrijk raadgever van de koning van Engeland, die te Stanton St John, nabij Oxford, zijn leenroerig domein had.” En in de inleiding van het artikel schrijft J. F. Verbruggen o.a.:” De auteur slaagde erin de oorspronkelijke afmetingen van de kist te berekenen. Deze stemden aanvankelijk overeen met de grootste maten volgens de voorschriften van het ambacht van de schrijnwerkers: een lengte van circa 1,91 m, een hoogte van circa 0,95 m en een diepte van circa 0,74 m. Het was een vlaamse kist....Na de nederlaag van Artois te Kortrijk zonden zij [Jan en Gwijde van Namen] de kist met een schat naar John de St John opdat deze koning Edward I zou overtuigen om de Vlamingen te helpen. Zij zonden het gebeeldhouwd verhaal van hun wonderbare zegepraal op het mooiste leger van West-Europa, waarin hun gemeenschappelijke vijand sneuvelde met de bloem van de Franse adel.”

Is nu inderdaad het geheim van de omstreden kist van Oxford opgelost? Toen het artikel verscheen waren wij ongeveer klaar met onze studie over de kist, bestemd voor publicatie in het boek dat het Mercatorfonds over de Guldensporenslag zou uitgeven¹. Met veel

---

1 L. DEVLIEGHER, De omstreden “Kist van Oxford”, in R. VAN CAENEGEM (red.), *1302. Feiten en mythen van de Guldensporenslag*, Antwerpen, 2002, blz. 262-285, 297-298.

belangstelling en alsmar groeiende verwondering en ongeloof hebben wij dan ook het bewuste artikel gelezen. In 13 "rubrieken" worden achtereenvolgens behandeld de bibliografie, de twee oorspronkelijke onderdelen, de reconstructie van de oorspronkelijke kist, het gat in het voorpaneel en de verborgen sluiting, de geheime bergruimte, de voorstellingen op het voorpaneel, de beschildering, meubel-historische aspecten, de datering, doel, bestemming, opdrachtgever, auteur. Deze rubrieken worden in een algemeen besluit nog eens samengevat.

Het artikel is geen gemakkelijke lectuur. Veel van wat de auteurs willen bewijzen, is reeds lang bekend, o.m. door het onderzoek van ir. A. Pauwels & Cie² en de belangrijke verwijzing naar de Engelse edelen John de St John sr. en jr. komt uit de studie van R. Gilmour en I. Tyers³. De studie oogt verward en chaotisch, bevat een massa niet ter zake doende uitweidingen en geeft talrijke onvolledige en onjuiste verwijzingen in de voetnota's⁴. Een kritische lezing is dan ook noodzakelijk.

Inleidend brengen we eerst het volgende in herinnering. De kist van Oxford werd in 1905 gevonden op de hoeve van het middeleeuwse landgoed te Stanton St John (bij Oxford), sinds 1526 in het bezit van New College te Oxford waar de kist nu wordt bewaard. In zijn huidige vorm werd de kist waarschijnlijk in het begin van de 17de eeuw vervaardigd met gebruikmaking van een voor- en rugpaneel van een oudere kist uit het begin van de 14de eeuw. Het voorpaneel (lengte 98-99 cm, hoogte 70-71 cm of 1 el) bestaat uit twee planken, het rugpaneel uit drie planken. Het voorpaneel is gebeeldhouwd over vier friezen waarop gebeurtenissen rond de Guldensporenslag zijn uitge-

2 B. DEWILDE, A. PAUWELS, J. VERBRUGGEN en E. WARLOP, De kist van Oxford, in *De Leiegouw*, 22 (1980), blz.161-256.

3 B. GILMOUR en I. TYERS, Courtrai Chest: relic or recent. Reassessment and further work: an interim report, in *Art and symbolism in Medieval Europe*, Brugge, 1997, V, blz.17-26.

4 Een voorbeeld. Over het beeld in een nis, rechts op de bovenste fries, schrijven de auteurs dat het door Verbruggen is geïdentificeerd "als O. L. Vrouw in de nis van de Mariapoort te Brugge" (blz. 38), daar waar deze auteur in zijn in 1952 verschenen boek "De slag der Guldensporen", blz. 254, enkel schrijft dat hij denkt dat het een heiligenbeeld is, geplaatst aan één der stadspoorten, en in het artikel "De Kist van Oxford en de Guldensporenslag" (in het tijdschrift van het Genootschap voor Geschied- en Oudheidkunde te Vilvoorde, 7 (2001) nrs. 2-3, blz. 28 zegt: "Rechts staat een heiligenbeeld zoals er geplaatst waren in 1297 aan de Mariapoort te Brugge".

De gotische kerk en het middeleeuwse landgoed te Stanton St John (bij Oxford), Foto H. Maertens

De "Kist van Oxford", huidige toestand. Het - oorspronkelijk bredere - voorpaneel bestaat uit twee planken die met deuvels aan elkaar waren bevestigd. Aan weerszijden liepen twee hoekstijlen tot op de grond door als poten. Het oude slotvak is nu bezet met jonger en kleiner slotwerk. Het voorpaneel is versierd met beeldhouwde reliëfs over vier stroken van elk 17,50 cm hoogte.

Foto H. Maertens

Bovenste plank, links. Een met een goedendag bewapende krijger staat links van het slotvak. Achter hem komen ruiters aangereden w.o. Gwijde van Namen en Willem van Gulik (onderscheidelijk zoon en kleinzoon van graaf Gwijde van Dampierre) die dezelfde helmen en maliën halsbeschermers dragen als de gemeentenaren. *Foto ACL*

4. Onderste plank, links. Ieperlingen - bewapend met goedendags en kromzwaarden - vallen een ruiter aan die door de poort van het Franse kasteel te Kortrijk naar buiten komt gereden. Op het terras tussen de torens staat een blijde, een werptuig waarmee stenen naar de belegeraars en naar huizen in de stad worden geslingerd. *Foto H. Maertens*

beeld.⁵ Dit voorpaneel is aan weerszijden een 10-15 cm afgezaagd, maar de hoogte heeft ongeveer de oorspronkelijke afmeting behouden

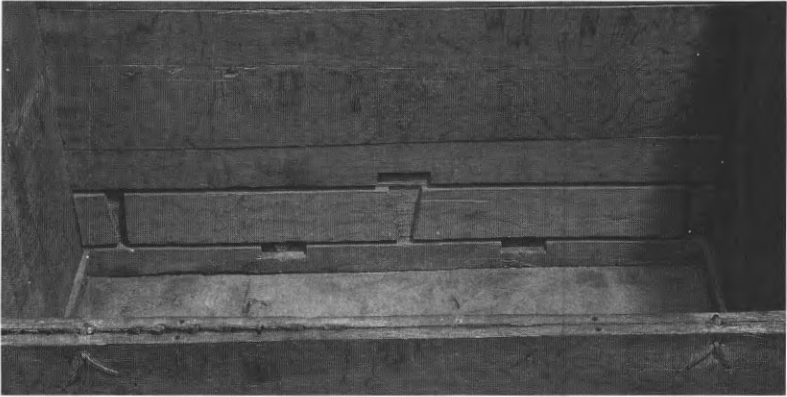
Op de binnenzijde van het voor- en rugpaneel zijn onderaan twee gelijkaardige horizontale groeven die te maken hebben met twee bodems in de kist die een verborgen bergruimte omsluiten. De planken van de bovenste bodem vonden steun in de groeven in de wanden en op drie wigvormige balkjes die op de onderste bodem stonden, waardoor er vier afgesloten vakken - met een binnenwerkse hoogte van 8,5 cm - in de geheime bergruimte aanwezig waren. Ir .Pauwels had op één van zijn studiereizen naar Oxford deze constructie reeds opgemerkt en opgetekend (zie afb.), maar eigenaardig genoeg daaruit besloten dat er twee valse bodems bestonden die vermoedelijk niet gelijktijdig waren (o.c., blz. 182-184). In het artikel van Van de Walle & Cie speelt deze verdoken of geheime bergruimte een belangrijke rol.

Hoe groot was de oorspronkelijke kist? De enige referenties zijn het (ingekorte) voorpaneel en verwante, maar jongere kisten. Een voorzichtige raming geeft ons een kist (met poten) van 160-170 cm lang en ongeveer 95 cm hoog. Aan de hand van allerlei berekeningen en ramingen komt Van de Walle tot een lengte van ca. 204 cm en een hoogte van ca. 113 cm hoogte, waarna gepoogd wordt deze afmetingen in overeenstemming te brengen met deze van de "scrinen" die door de oudst bekende keure van het Brugse schrijnwerkersambacht uit de tweede helft van de 14de eeuw worden opgegeven. Daarin worden drie soorten kisten vermeld waarvan de lengte, hoogte en diepte onderscheidelijk bedragen 192 x 96 x 75 cm, 178,2 x 87,2 x 70 cm en 164,5 x 84,7 x 70 cm⁶. En daarnaast worden nog opgesomd "alle andre scrinen daervolghende tote vier voeten" (= 109,7 cm). Alle verdufte berekeningen en aanpassingen ten spijt, helpen deze afmetingen uit de Brugse keure ons evenwel niet verder. Als de kist al in Brugge zou vervaardigd zijn - wat we waarschijnlijk achten - weet men nog altijd niet of er in het begin van de 14de eeuw in deze stad

---

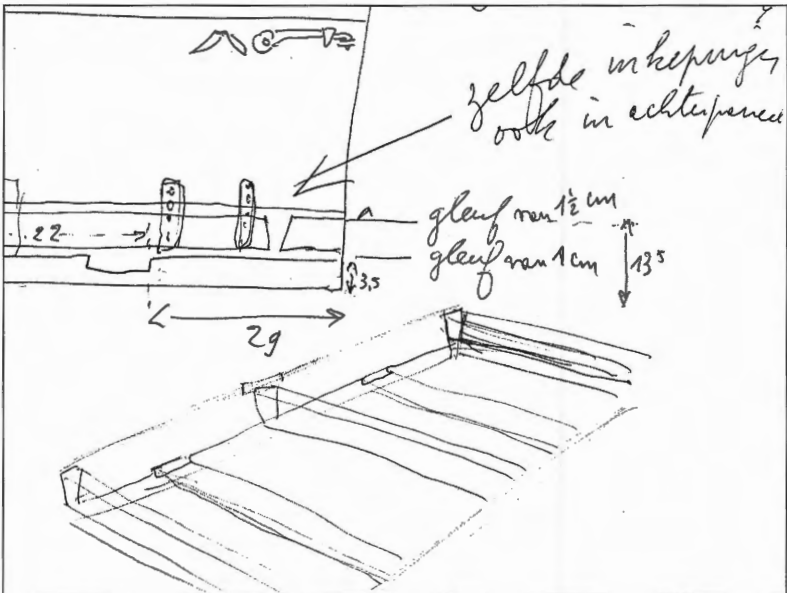
5 Voor de technische beschrijving, de geschiedenis en de ikonografie van de kist verwijzen we naar onze in voetnoot 1 vermelde studie.

6 In voeten uitgedrukt zijn de drie soorten kisten onderscheidelijk 7 voet lang, 3,5 voet hoog en 1 el 2 duim diep, 6 1/2 voet lang, 3 voet 2 duim hoog en 1 el diep, 6 voet lang, 3 voet 1 duim hoog en 1 el diep. In het Brugse Vrije meet de voet 27,43 cm, de el 70 cm en de duim 2,49cm. P. VANDEWALLE, Oude maten, gewichten en muntstelsels in Vlaanderen, Brabant en Limburg. Oostende, 1984, blz.50.

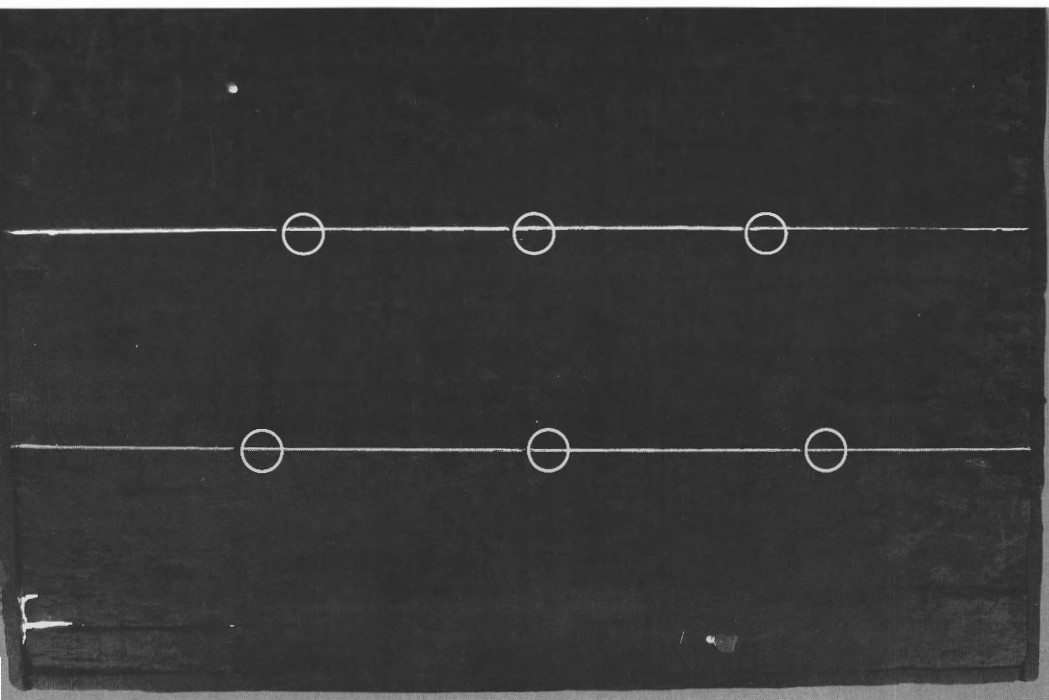

Onderste plank van het rugpaneel (binnenzijde). In de twee groeven, de drie wigvormige en de twee rechthoekige inkepingen rustten de planken en de steunbalkjes van de verdoken bergruimte.

Foto H. Maertens

Bovenaan: opmeting van de onderste plank van het voorpaneel met de sporen (groeven en inkepingen) van de geheime bergplaats. Onderaan: schets van de wigvormige en rechthoekige balkjes in en onder die bergruimte. Tekening ir. A. Pauwels.

Buitenzijde van het rugpaneel van de kist. De drie planken zijn ieder met drie deuvels aan elkaar bevestigd. *Foto H. Maertens*

een reglementering bestond betreffende de afmetingen van kisten en koffers. De hierboven vermelde reglementering kan er gekomen zijn omdat er zoveel soorten kisten op de markt waren dat men deze grote verscheidenheid om de één of andere reden wilde tegengaan.

De grootte van de kist bepaalt uiteraard ook de grootte van de geheime bergruimte die volgens de auteurs een unicum zou zijn. Of dat inderdaad zo is, zouden we durven betwijfelen. Uit die tijd bestaat maar heel weinig meubilair en dikwijls is het interieur van die meubels dan nog onvoldoende onderzocht⁷. Ook van de kist van Oxford kennen we pas sinds het technisch onderzoek van A. Pauwels in 1977 e.v. het bestaan van de bergruimte. Deze verdoken ruimte bestond dus uit vier - door drie wigvormige steunen van elkaar gescheiden - vakken

---

7 P. Eames vermeldt in haar boek "Furniture in England, France and the Netherlands from the Twelfth to the Fifteenth Century" (Londen, 1977) verscheidene malen in de beschrijving van kisten "interior unseen".

Si c'est un faux

c'est d'un faussaire très habile
et bien renseigné

il y a là des détails que peu de
flamands connaissent

Mijn Eerw. Heer A. Kanonik Duclos,
Consciencelaan, 1,
te Brugge.

le style comme - XIVe s. y est
Costumes & armures Corrects
épisodes, se liant fort bien

Si le coffre est au musée depuis au moins
1880, il y a presque certitude
d'authenticité (ou de copie de 1er ordre?)

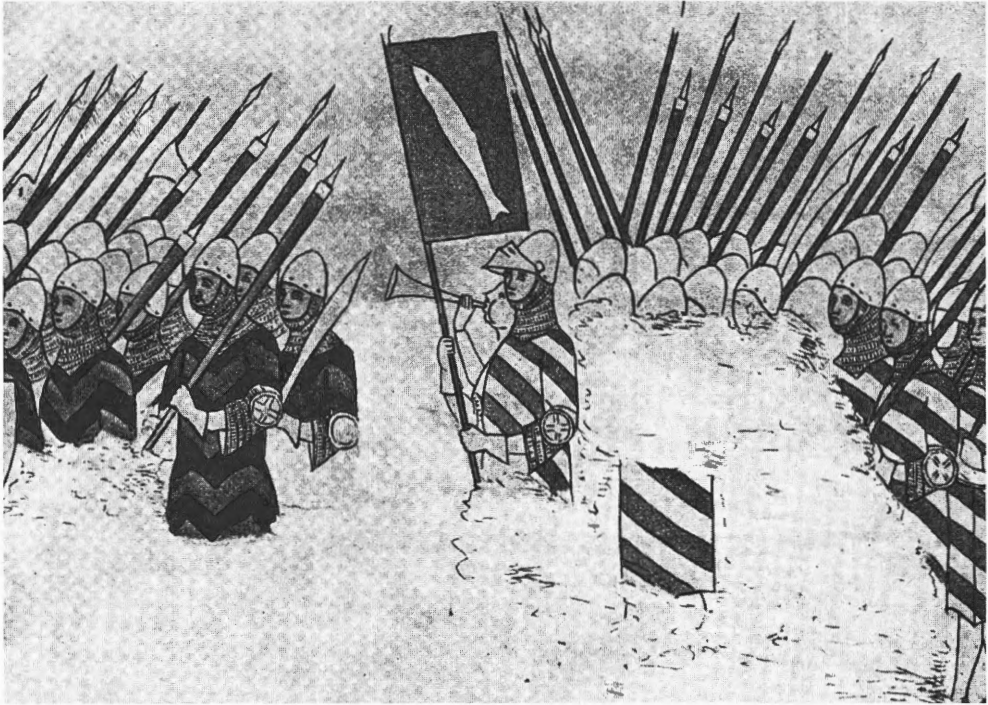
la disposition en zones. Sp. Coffres fleuris
Scriptures XIIIe & XIVe s.
avec symboles des por-
tails

Le dessin de ces fourreaux est identifié
si je parviens à identifier un blason

Lettre au Dr
de Meyer, 25 janv. 1913.

Blad met aantekeningen van kanunnik Adolf Duclos, gebruikt in een brief aan Désiré De Meyer, dd. 25 januari 1913. (Brugge, Provinciale Bibliotheek, map 105 AD 3: Krijgswezen in de M. E. Wapens). Hij noteerde o.m. het volgende in verband met een foto van de kist: "Si c'est un faux, c'est d'un faussaire très habile et bien renseigné. Il y a là des détails que peu de flamands connaissent... Si le coffre est au musée depuis au moins 1880, il y aurait presque certitude d'authenticité (ou de copie de 1er ordre?)."

Op de muren van de kapel van de Leugemeete (de kapel van het godshuis van Sint-Jan en Sint-Paulus) te Gent werden in 1846 door Felix de Vigne schilderijen van ca. 1340 ontdekt waarop gewapende ambachtslieden zijn voorgesteld. Het hier afgebeelde ambacht van de visverkopers is gewapend met picken, lange goedendags en kromzwaarden.

van ca. 40 cm breed, 8,5 cm hoog en een geschatte binnenwerkse diepte van ca. 65 cm. Een verdoken bergruimte in een koffer diende - ook in latere eeuwen - voor het verbergen van kostbare zaken, bijv. juwelen, geld e.d. Dat men in elk van de vier vakken van de bergruimte van "onze" kist 100-150 kg zou kunnen opbergen (Van de Walle, o.c., blz. 44), lijkt ons evenwel van het goede teveel.

Even onwaarschijnlijk lijkt het ons "dat de grote bovenruimte in de koffer destijds overbelast werd" en dat daardoor het gat en de horizontale - nu met zes ijzeren platen versterigde - barst in de benedenplank van het voorpaneel zouden zijn ontstaan (Van de Walle, o.c., blz.19). Met ir. Pauwels zijn we eerder van mening dat beide zijn ontstaan door het neerklappen van de bovenplank, waarbij dan het slot (en de sleutel) de beschadiging hebben veroorzaakt. Overigens, moest er overbelasting zijn geweest, dan zou men ook een barst kunnen ver-

wachten op dezelfde hoogte - de bovenste groef - op het rugpaneel⁸.

Voor wie was de kist bestemd? Van de Walle ziet een verband tussen de beeldhouwde voorstelling op het voorpaneel - de overwinning van de Vlamingen, bondgenoten van de Engelsen, en de dode man met opengereten buik die Robert d'Artois zou zijn⁹ - en de inhoud van de kist, inzonderheid het kostbare gedeelte dat in de geheime berggruimte verborgen zat¹⁰. Deze kostbare inhoud zou dan hebben gediend om John de St John sr., lid van de koninklijke raad en met koning Edward I in 1297 meegekomen naar Gent, gunstig te stemmen i.v.m. het afsluiten van een nieuw bondgenootschap tussen de Vlamingen en de Engelse koning. De kist kwam echter niet tijdig in Engeland aan, aangezien John de St John enkele weken na de Guldensporenslag, in september 1302 is overleden. Een feit is dat de kist in 1905 te Stanton St John op het vroegere domein van de St John-familie werd gevonden. B. Gilmour en I. Tyers hebben enkele jaren geleden reeds vooropgesteld dat de kist mogelijks vroeg in Engeland is terechtgekomen, misschien door toedoen van een lid van de St John-familie,.

Wie nam het initiatief om de kist te laten vervaardigen? Van de Walle ziet een hele reeks mogelijke personen: Gwij van Namen, Willem van Gulik, Pieter de Coninck, Brugse ambachten, d.w.z. personen die op de kist zijn afgebeeld. Maar eens te meer bevinden we ons ook hier in het rijk van onbewezen stellingen.

De studie van de kist van Oxford heeft - zoals bekend - af te rekenen met hardnekkige verdachtmakingen betreffende de ouderdom van het beeldhouwde voorpaneel. Het objectief wetenschappelijk onderzoek wordt echter niet geholpen door fantaisierijke en sensationele veronderstellingen en "vondsten" die mettertijd door sommigen als waarheid worden aangezien.

8 Van de Walle vermeldt nog "een tweede horizontale barst op ongeveer halve hoogte en volledige lengte van het frontpaneel" (blz. 19 en tekening blz. 16). Deze zg. barst is de schuinlopende naad tussen de twee planken van het voorpaneel, die de auteurs blijkbaar enkel van foto's kennen.

9 Ook nog op blz. 71: "De Chest heeft ook de betekenis van een ironische allusie naar een sarcofaag voor Artois en meteen een insinuatie op de daarmee overeenstemmende krijgstrofee van het franse leger, waarvoor de binnenruimte van de kist geschikt was".

10 De kist met slechts één slot waardoor hij "onopvallend de indruk gaf dat hij weinig sterk beveiligd wordt" (blz. 32), mag niet worden vergeleken met een "stedelijke" kist in de tresorie in het Brugse belfort, waarvoor in 1318 tien maalsloten werden geleverd.

Groot ruiterzegel van graaf Robrecht van Bethune, gehecht aan een oorkonde dd. 13 februari 1312. Namen, Rijksarchief, Chartes de Namur, 382.

Kist in de Sint-Maartenskathedraal te Ieper; beeldhouwd voorpaneel (lengte 74 cm, hoogte 55 cm) en hoekstijlen (breedte 22 cm, onderaan ingekort), begin 15de eeuw. Op het voorpaneel wordt het gevecht van Sint-Joris met de draak uitgebeeld.